

Työn loppu?

HARRI MELIN

Teknologia on syrjäyttänyt ihmistyötä kaikkein yksinkertaisimmissa tehtävissä jo 1700-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäisistä tekstiilien valmistusta nopeuttaneista laitteista koneet ja automaatio ovat kehittyneet huimaa vauhtia. Nyt robotit pystyvät tekemään entistä monimutkaisempia tehtäviä, ja tietokoneiden laskentatehot ovat suorastaan huimaavia. Työmarkkinoilla tämä on näkynyt keskimääräistä osaamista vaativien töiden määrän laskuna. On kuitenkin syytä muistaa, että koneet eivät ole pelkästään korvanneet ihmisiä, vaan ne myös täydentävät meitä esimerkiksi voimaa tai äärimmäistä tarkkuutta vaativissa tehtävissä.

Teknologian työttömyys on tilanne, missä työntekijä omaa ihmillistä pääomaa, jolla ei ole mitään arvoa työmarkkinoilla. Kukaan ei halua maksaa työntekijälle siitä, että hän käyttäisi osaamistaan. Teknologista työttömyyttä ilmenee silloin, kun työntekijöillä ei ole lainkaan markkinoilla hyödynnettävissä olevaa osaamista. Koneet osaavat yhä enemmän ja korvaavat ihmisiä yhä useammassa tehtävässä. Teknologisen työttömyyden kasvun uhka on todellinen. Teknologisesta työttömyydestä on puhuttu jo 1930-luvulta lähtien. Käsitteen otti ensimmäisenä käyttöön tunnettu brittiläinen taloustieteilijä John Maynard Keynes. Kuitenkin jo Karl Marx ennakoii lisääntyvän koneiden käytön kasvattavan työttömyyttä. Marxin mukaan työttömyys selittyy sillä, että kapitalistit pyrkivät mah-

dollisuuksiensa mukaan korvaamaan vaihtelevaa pääomaa – eli ihmistyötä – kiinteällä pääomalla – eli koneilla.

Autorin, Levyn ja Murnanen tunnetuksi tekemän ALM-hypoteesin mukaan koneiden on helppo tehdä erilaisia rutiinitöitä ja voimaa vaativia tehtäviä, mutta niiden on vaikeaa selviytyä ei-rutiininomaisista töistä. Koneille sorminäppäryys tai kävely ovat äärimmäisen vaikeita toimintoja. Automaation rinnalla puhutaan paljon tekoälystä ja sen vaikutuksista töihin ja työmarkkinoihin. Tekoälyn käsitettä on käytetty ensimmäisen keran jo 1950-luvulla, mutta tuolloin siihen viitattiin pikemmin matemaattisena ja filosofisena ilmiönä. Tietokoneiden laskentatehon lisääntyminen on tehnyt tekoälystä tärkeän osan esimerkiksi valuuttakauppaa tai avaruustutkimusta.

Teknologian ohella työmarkkinoilla löytyy ainakin kaksi tekijää, jotka lisäävät työttömyysriskiä. Ensimmäinen on osaamisen yhteensopimattomuus. Työntekijän osaamiselle ei löydy kysyntää paikallisilta työmarkkinoilta. Työntekijän omaava koulutus ja työmarkkinoiden tarpeet eivät kohtaa toisiaan. Esimerkiksi Tampereen seudulla on huu-tava pula ohjelmoinnin ammattilaisista, mutta samaan aikaan yleissihteerikoulutuksen saaneilla ei ole töitä tarjolla. Toinen on paikan yhteensopimattomuus, eli työpaikat ja työntekijät ovat maantieteellisesti väärissä paikoissa. Alueellinen työvoiman kysyntä on heikkoa. Myös-

Daniel Susskind
A World Without Work
Allen Lane, 2020

kään ihmisten mahdollisuudet liikkua työpaikkojen perässä eivät jakaudu tasaisesti.

Työntekijöiden näkökulmasta työelämässä huolta ei aiheuta ainoastaan työttömyyden uhka. On syytä muistaa, että palkat ovat kasvaneet viime vuosina varsin vähän. Monet työntekijät pelkäävätkin palkkojen suorastaan laskevan, kuten Yhdysvalloissa on monilla aloilla jo tapahtunutkin. Työnorganisatoriset muutokset ja teknologian soveltaminen ovat muuttaneet monia töitä aikaisempaa tylsemmäksi. Moni kokee olevansa työssä ainoastaan koneen jatke. Etenkin työväenluokkaisissa töissä koetaan perustelluskin työntekijän statuksen laskeneen.

Daniel Susskind ottaa tarkastelunsa lähtökohdaksi edellä kuvaamani työelämän muutoksia. Työntekijöiden asema on hänen mukaansa muuttunut haavoituvammaksi, kun sitä verrataan työväenluokan asemaan vaikka 50 vuotta sitten. Kansakuntien varallisuus kasvaa, ja huolimatta talouskasvun hidastumisesta, myös tuottavuus kasvaa. Nykyisin koneet hoitavat jatkuvasti enemmän ja enemmän erilaisia tehtäviä. Ne korvaavat ihmistyötä koko ajan uusilla aloilla. Samalla ne kuitenkin laajentavat toisten työntekijöiden työnkuvaa ja kasvattavat heidän tuottavuuttaan.

Tulevaisuudessa ihmistyön tarve sekä tuotannossa että palveluissa laskee. Muutos on hidas ja vaiheittainen, mutta se on vääjäämätön. Palkkatyön vähentyminen on johtamassa siihen, että yhteiskunnalliset jaot kasvavat. Tämä merkitsee luokan, sukupuolen ja etnisyyden merkityksen kasvua. Yhdessä tällaisten kehityskulkujen kanssa sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus on kääntynyt kasvuun. Palkkojen osuus bruttokansantuotteesta on pienentynyt pääoman osuuden kasvaessa. Tilastot osoittavat, että aina 1970-luvulle asti palkat kasvoivat eri maissa jokseenkin samaan tahtiin tuottavuuden kasvun kanssa. Tämän jälkeen tilanne on muuttunut, ja palkat ovat jääneet selvästi jälkeen suhteessa tuottavuuteen. Lisäksi varallisuus jakaantuu entistä epätasaisemmin. Kaikkein rikkaimman prosentoin osuus pääoman omistuksesta on kasvussa kaikissa OECD-maissa.

Susskindin mukaan inhimillisen pääoman, siis ihmistyön, arvo on laskussa. Perinteisesti koulutus on ollut sekä yksilöiden että kansakuntien keino kasvatata inhimillistä pääomaa. Etenkin 1900-luvulla talouskasvu perustui vahvasti inhimillisen pääoman kasvulle. Koulutuksen merkitys ei vähene tulevaisuudessaakaan, mutta koulutus kaipaav uudelleen suuntaamista. Ihmisiä ei tule kouluttaa rutiini-osaamisiin. Työntekijöitä ei pidä kouluttaa kilpailemaan koneiden kanssa, sillä koneet yleensä voittavat tällaisen kisan. Osaa misia tuleekin ajatella niin, että koneiden tehtävä on täydentää ihmisten osaamista esimerkiksi voimaa vaativissa töissä. Koulutusta tulee suunnata sellaisille aloille ja sellaisiin osaamisiin,

jotka edellyttävät sosiaalisuutta ja inhimillistä vuorovaikutusta.

Koulutuksen sisältöjen ohella myös opetusmenetelmiä tulee uudistaa. Perinteisessä koulu luokassa oppilaita opetetaan periaatteella, jonka mukaan opettajalla on ehdoton tiedon auktoriteetti ja samat oppisisällöt sopivat kaikille. Tulevaisuudessa tarvitaan ennen kaikkea yksilöllistä oppimista ja osaamisen jatkuvaa päivittämistä, syventämistä ja laajentamista.

Politiikassa ja taloustieteissä kiistellään jatkuvasti siitä, mikä on yksilöiden ja yritysten rooli taloudessa ja kuinka paljon valtion tulisi säännellä talouden toimintaa. Susskind toivoo valtion roolin kasvavan. Hänen mielestään nyt tarvitaan Isoa Valtiota (*Big State*). Valtion ei ole kuitenkaan syytä osallistua aktiivisesti itse tuotantoon. Sen sijaan valtion vaikutusvaltaa jakopolitiikassa on tarpeen lisätä. Valtion tärkein tehtävä on verottaa ja uudelleen jakaa tuotettua varallisuutta. Susskindin mielestä valtion pitäisi verottaa nykyistä enemmän heitä, joilla on suuret tulot. Toiseksi valtion pitäisi kehittää menettelytavat, jotka varmistavat, että myös pienituloiset ihmiset saavat riittävän osan luodusta varallisuudesta.

Palkansaajayhteiskunnassa oli perusteltua verottaa palkkatuloja, koska palkansaajia oli paljon. Tilanteessa, jossa palkkatyö vähenee, on perusteltua verottaa pääomaa. Teknologian kehitys on johtamassa peruuttamattomasti sellaiseen tilanteeseen, missä ihmistyön tarve vähentyy. Tällöin verotus on kaikkein yksinkertaisin tapa hoitaa jako-ongelmat, ja valtioiden tulee verottaa niitä, jotka tienaa vain kaikkien eniten. Tämä koskee myös pääomatuloja. Pääomien vero-

tuksessa tulee varmistaa, että myös kansainväliset suuryritykset maksavat oman osansa.

Talouden monopolisoituminen etenkin informaatioteknologiassa, tietotaloudessa ja sosiaalisessa mediassa on kiistanon ilmiö. Hakukoneyhtiö Googlella on käytännössä monopoliasema maailmassa Kiinaa lukuun ottamatta. Sosiaalista mediaa hallitsevat Facebook ja Instagram. Applella ja Microsoftilla on suuri markkinaosuus ohjelmistoissa. Verkkokauppaa hallitsevat Alibaba ja Amazon. Kaikki mainitut yhtiöt hyödyntävät ilmaisen raaka-aineenaan asiakkaiden ja käyttäjien tuottamaa dataa. Tällaisten suuryritysten kohdalla ei ole syytä olla huolissaan vain niiden taloudellisesta vallasta. Huomiota pitäisi kiinnittää myös niiden poliittiseen vallankäyttöön. Teknologianyritysten menettelyt ovat johtamassa siihen, että lähtökohtaisesti poliittiset ratkaisut ovat muuttumassa näennäisesti teknisiksi kysymyksiksi. Ohjelmistosuunnittelijat päättävät asioista, joilla on laajoja vaikutuksia ihmisten arkeen. Valtiota tarvitaan myös määrittämään lainsäädännön avulla ehtoja ja toimintarajoja. Tarvitaan kansalaisuuden vahvistamista kuluttajuuden sijaan.

Monissa taloustieteen oppikirjoissa työ kuvataan elämän ikävänä velvollisuutena, josta työntekijä saa korvaukseksi palkan. Teknologinen työttömyys ei uhkaa vain ihmisten toimeentuloa. Se vie myös työn mukanaan tuoman elämän mielekkyyden. Uhattuna ei ole pelkästään ihmisten toimeentulo vaan koko elämän merkityksellisyys. Monille työ tarjoaa mahdollisuuden toteuttaa itseä, mielekästä tekemistä, mahdollisuuden oppia uutta ja sosiaalisia suhteita.

Työllä osoitamme toisille, että elämme merkityksellistä elämää.

Entisaikojen rikkaat elivät joutilasta elämää. He tekivät sellaisia asioita, joista he olivat kiinnostuneita ja jotka tuottivat heille ajankulua ja mielihyvää. Nykyisin kannetaan huolta työttömistä ja siitä, että he mahdollisesti vieraantuvat työstä toimeilaisuudesta. Tekninen kehitys on johtamassa palkkatyön pysyvään vähentymiseen. Jos emme enää tee yhtä paljon palkkatyötä kuin olemme aiemmin tehneet, niin mitä me sitten teemme?

Susskindin mielestä tarvitaan uudenlainen suhde työhön. ”Työpolitiikan” sijaan tarvitaan ”vapaa-ajan politiikkaa”. Tämä tarkoittaa monen nyt keskeisen yhteiskunnallisen instituution uudelleenarviointia. Ensiksi tulee määrittää uudelleen koko työn käsite. Työ on ihmiselle luontainen olemisen muoto, mutta työtä on paljon muitakin

kuin palkkatyö. Tavoitteena tulisi olla palkkatyön vähentäminen työaikaa lyhentämällä. Toiseksi koulutuksen tavoitteet ja sisällöt olisi rakennettava niin, että koulutus ei enää valmista nuoria pelkästään palkkatyöhön. Osaamia on paljon muitakin kuin mitä palkkatyössä edellytetään.

Muutoksen keskeisenä toimijana Susskind näkee valtion. Valtion tulee viime kädessä varmistaa, että kaikille varmistetaan riittävä toimeentulo. Hänen ratkaisuehdotuksenaan on ehdollinen perustulo. Ehdollinen perustulo tarkoittaa, että ihmiset jakaisivat aikansa kahtia: toimintoihin, joita he haluavat itse tehdä, ja toimintoihin, joita yhteisö heiltä edellyttää. Tällaisia toimintoja voivat olla esimerkiksi opiskelu ja erilaiset hoiva-tehtävät. Valtion on muututtava. Kun vapaa-ajan osuus ihmisten elämässä kasvaa, tulee sen näkyä valtion tehtävissä. Koska työllä

on paljon muitakin merkityksiä kuin ansainta, on tämän näyttävä myös valtiossa.

Susskindin kirja maailmasta, jossa palkkatyön määrä on radikaalisti vähentynyt, on raikas jatke automaation ja teknologisen muutoksen yhteiskunnallisia vaikutuksia koskevalle keskustelulle. Susskind pitää meneillään olevaa muutosta vääjämättömänä. Hän ei kuitenkaan piirrä mitään synkkää kuvaa työn lopusta ja työttömien kasvavista vara-armeijoista. Pikemminkin nyt ihmisillä olisi mahdollisuus vapautua palkkatyön pakoista ja tehdä aiempaa enemmän sitä, mikä heitä itseään kiinnostaa. Tämä edellyttää kuitenkin todella radikaalia poliittista muutosta. Susskindin ajatukset ovat hyvin sympaattisia ja kannatettavia. Tämä edellyttää kuitenkin kokonaan uudenlaista työtä koskevaa ajattelua.

Neljäs sektori kaupunkiaktiivismina

KIMMO LIND

Suomessa on jo pitemmän aikaa tapahtunut kolmannen sektorin voimakasta ammattimaisuutumista, liiketoiminnallistumista ja järjestöjen autonomian heikentymistä sekä niiden rahoituksen aiempaa selvempää kytkemistä julkisen sektorin strategiaan tavoitteisiin. Tässä mielessä on puhuttu myös niin sanotusta uudesta kolmannesta sektorista. Kansalaistoiminnan on samanaikaisesti nähty siirty-

neen yhä enemmän aivan uudelle, neljännelle, sektorille. Siinä missä käsitteellä neljäs sektori aiemmin viitattiin perheen, suvun ja korkeintaan naapureiden muodostamaan yhteisöön – yksityissektoriin – on käsite laajentunut ihmisten lähipiireistä ja niiden persoonallisista suhteista epäpersoonallisiin ja luottamuspohjaisiin suhteisiin. Avaintekijänä on digitaalisuuden ja varsinkin sosiaalisen median mer-

Pasi Mäenpää & Maija Faehnle
4. sektori
Kuinka kaupunkiaktiivisimi
haastaa hallinnon, muuttaa
markkinat ja laajentaa
demokratian
Vastapaino, 2021

kityksen kasvu. Tuoreessa kirjassaan Mäenpää ja Faehnle tarkkoittavatkin neljännellä sektorilla ”järjestöjen ulkopuolella ver-